

עורכת: ד"ר אסתי ובמן
כרך 8, גיליון מס' 3, 5 במרץ 2018

כך כבש ארדואן את טורקיה

ד"ר חי איתן כהן ינרוג'יק*

נשיא תורכיה רג'פ טייפ ארדואן ממשיך לשלוט בטורקיה כמנהיג יחיד בלתי מעורער, למרות אופוזיציה פעילה בטורקיה ומחוצה לה. תומכיו מכנים אותו "ראיס" ומתנגדיו מעדיפים לקרוא לו "סולטן". כך או כך, הוא ממשיך לבסס את שלטונו על תמיכת ההמונים, והשאלה היא למה הציבור הטורקי נוהה אחריו ואוהב אותו. ארדואן לא הובס אפילו פעם אחת בבחירות מתחילת כהונתו כראש עיר, ראש ממשלה ונשיא. ניסיתי להיכנס לנעליו של הטורקי הממוצע שחרף את נפשו למען ארדואן במהלך ניסיון ההפיכה הכושל ביולי 2016 כשבלם את הטנקים של החיילים הקושרים בגופו.

סקירה זו מבוססת על שיחות שניהלתי עם אנשי אקדמיה ועם טורקים מן השורה - נהגי מוניות, מלצרים, פקידים ועוד, ובשפת אמם, בטורקית. מן השיחות האלה עלה כי ארדואן מצטייר כקורבן של האליטות החילוניות אך גבר עליהן, ועמד איתן גם נגד הצבא בזכות עקשנותו ואופיו החזק. הפופולריות שלו אמנם נובעת במידה רבה מן הרקע החברתי הצנוע שלו, אדיקותו הדתית ואהדתו לכדורגל, אבל גם מהצלחותיו במתן פתרונות בתחומי רווחה ותשתיות, ומהתנהלותו בענייני חוץ.

ארדואן הקורבן: ב-1994 בצל פרשת השחיתות של פוליטיקאים חילונים שהואשמו בקבלת שוחד, הפתיע ארדואן רבים כשנבחר לרשות עיריית איסטנבול. בניגוד לקודמיו, הוא הצליח למצוא פתרונות לבעיותיה הכרוניות של העיר. הוא רשם הישגים מרשימים בעיקר בפינוי אשפה והצליח להביא להקלה בפקקי התנועה על ידי בניית גשרים ומעברים רבים. לקראת סוף 1997, הלכה הפופולריות שלו והתפשטה גם מעבר לאיסטנבול. רבים ראו בו את מנהיגה העתידי של מפלגת הרווחה האסלאמיסטית של ראש הממשלה דאז נגי'מטין ארבקאן, שאולץ להתפטר מתפקידו על ידי הצבא ב-28 בפברואר 1997 בשל עמדותיו האסלאמיסטיות שנתפסו כאיום על החילוניות. ארדואן, בעל השאיפות הפוליטיות הגדולות, לא עצר וחרש את תורכיה בהופעותיו להכשרת הקרקע לעלייתו. הצבא הטורקי, שתיפקד אז כשחקן פוליטי חילוני, ראה בו איום ממדרגה הראשונה בשל דעותיו האסלאמיסטיות. כך בשנת 1999 דאגו אנשי הצבא להכניס אותו לכלא לארבעה חודשים כשהאשימוהו ב"הסתה" דתית. בכך ארדואן הצעיר, הדינמי, החרוץ זכה לפרסום בכלל טורקיה. עונש מאסר זיכה אותו באהדת העם הטורקי, וגזר הדין התקבל כמהלך לא הוגן וכתמרון פוליטי מלוכלך של הצבא הטורקי כדי לחסום את דרכו לפרלמנט, שבשעתו לא קיבל חברים עם עבר פלילי ששהו בבית סוהר. הוא הפיק לקחים מן ההתרחשות הזאת, והמשיך להשתמש בה כקלף פוליטי, במיוחד אחרי ניסיון ההפיכה הכושל, כשהרעיף שבחים על העם הטורקי שנחלץ למנוע "פגיעה נוספת" בו.

ארדואן העקשן החזק והגבוה: אחרי שחרורו, למרות כל המכשולים, הקים ארדואן את מפלגתו השמרנית, מפלגת הצדק והפיתוח (AKP), יורשתה של מפלגת הרווחה שפורקה והתפצלה. העם הטורקי קיבל בברכה את עקשנותו. המרץ שהוא הפגין עמד בניגוד גמור למצבו הבריאותי המתדרדר של ראש הממשלה דאז בולנט אג'ביט, מן המפלגה השמאל-דמוקרטית (DSP). חולשתו הגופנית של אג'ביט וקומתו הנמוכה תרמו משמעותית לעלייתו של ארדואן, שנתפס כמנהיג חזק ומרשים בגובהו. מפלגתו זכתה בבחירות בנובמבר 2002, וכבר בחודש מרץ 2003 בזכות תיקון חוק שאפשר

את כניסתו לפרלמנט, הוא הפך לראש הממשלה. בעיני רבים נראה המהלך כהתגשמות הצדק וסיום העוול שנעשה לו.

עמידה איתנה נגד צבא הטורקי: בניגוד לקודמיו, ארדואן אימץ עמדה חסרת פשרות נגד הצבא הטורקי והאליטה החילונית הישנה. זו הגיעה לשיא ב-2007 כשלא נרתע מ"האזהרה האלקטרונית" ששיגר אליו הצבא בניסיון להתערב בתהליך קבלת ההחלטות ולמנוע את מינויו של עבדוללה גול לנשיא טורקיה. אשתו של גול חובשת כיסוי ראש וזה נתפס אז כהתרסה כנגד עקרונות הרפובליקה החילונית. בניגוד ל-1997, ארדואן לא התפטר והכריח את הצבא הטורקי ואת האליטה החילונית להשלים עם נשיאותו של גול. בכך הוא הפתיע רבים. עמידתו התקיפה הוכיחה את עצמה. העם הטורקי העניש את הצבא בקלפי וחזר ובחר בו. מגמה זאת נמשכה שנים גם לאחר ניסיון ההפיכה הכושל ב-2016, וגם בצל האשמות האופוזיציה על זיוף תוצאות משאל העם על שינוי שיטת הממשל שנערך באפריל 2017.

המעמד החברתי, אסלאם וכדורגל: ארדואן שהגיע לצמרת הפוליטית הטורקית הוא בן למשפחה ענייה, שגדל בשכונת מצוקה באיסטנבול. הוא מעולם לא הסתיר מהיכן הגיע. להפך, הוא מתהדר בעברו ואינו מהסס להשתמש בו ככלי פוליטי. כישרונו בקריאת שירה בנאומיו, שימושו בשפת הרחוב הטורקית זוכים להערכה רבה בקרב ההמון הטורקי, שמזהה בו את עצמו. דבקותו בדת האסלאם ואהבתו לכדורגל, ויכולתו להפגין את תשוקתו לשניהם בפומבי הופכים אותו למנהיג יוצא דופן בעיני טורקים רבים. כך למשל, הופעתו במסגד בתפילות ימי שישי או תמונותיו כשהוא מתפלל במשרד הנשיאות זוכות לשבחים. גם כישרונו בכדורגל מזכה אותו בפופולריות רבה. כשחקן כדורגל לשעבר, נשיא טורקיה לא היסס לשחק כדורגל ולכבוש שערים איכותיים במשחקים ידידותיים מול שחקני עבר, כמו במשחק באירוע חנוכת האיצטדיון ע"ש פאטיך טרים באיסטנבול ב-26 ביולי 2014.

בריאות ותשתיות: לצד התדמית העממית ארדואן גם דואג "לגעת" בחייהם של המיליונים. בעקבות הרפורמות המקיפות שעשה במערכת הבריאות עלתה רמת בתי החולים וילדים עד גיל 18 זכו לביטוח בריאות חינם על פי מדד של רמת ההשכלה וההכנסה של הוריהם. יתרה מזאת, בעקבות פרויקטים גרנדיוזיים שהצליח לממש הוא הטביע את חותמו על פני טורקיה כולה. כך לדוגמה, הגשר השלישי והרכבת התחתית התת ימית באיסטנבול והגשר מעל מפרץ איזמיט תרמו משמעותית לאיכות החיים של האזרחים. שכבות האוכלוסייה החלשות נהנו תחת כהונתו מאפשרויות כלכליות שלא עמדו בפניהן קודם לכן. צמחו מתוכן אנשי עסקים שהצליחו להקים חברות שאפשרו להם לזכות במכרזים ממשלתיים במקום חברות האליטה החילונית. כך ארדואן גם בנה שכבת מעמד ביניים חדשה, המרוכזת ברובה תחת הארגון השמרני "אנשי עסקים ותעשיינים עצמאיים" (MUSIAD), ומתחרה ב"אנשי עסקים ותעשיינים טורקים" (TUSIAD), ארגון חילוני בעליל.

מדיניות חוץ ליחסי ציבור: ארדואן גם זוכה לאהדה ולהערכה גדולה על מדיניות החוץ הטורקית המשמשת אותו כקלף פוליטי. כך למשל, כשהוא יוצא נגד מדינות לא מוסלמיות הוא נהנה מתמיכה חסרת תקדים בציבור. מדיניות החוץ הטורקית הפכה מכשיר ליחסי הציבור שלו ושל מפלגתו. אין זה מפתיע שישראל נמצאת בראש טבלת העימותים, אבל היא אינה לבד. ארדואן לא חסך ביקורת מארצות הברית על תמיכתה בכורדים בצפון סוריה; נזף ברוסיה בגלל התקפותיה האוויריות נגד הטורקמנים באותו אזור; גרמניה והולנד הפכו להיות מוקד של התקפות מילוליות עקב סירובן לתת במה לפוליטיקאים טורקים במדינותיהן במהלך משאל העם בטורקיה. גם יוון, קפריסין, ארמניה וישראל סומנו כמטרות נוחות שניתן להפיק מהן הון פוליטי בקלפי, ומחלוקות על האיים האגאיים, מעמדו של הסכם לוזאן, השואה הארמנית, המצב הביטחוני ברצועת עזה ומעמדה של ירושלים משמשים ככלי בידיו ומאפשרים לו לשנות את סדר היום כרצונו ולהפחית את הלחץ הציבורי על ממשלתו. האזרח הטורקי הפשוט רואה בעימותים דיפלומטיים אלה הפגנת כוח של טורקיה החדשה של ארדואן שמזכירה את תור הזהב של האימפריה העוסמנית.

השיר "תעמוד איתן, אל תתכופף, המאמינים אתך," שהופק בשנת 2014 על ידי תזמורת הצבא העוסמני, "Mehteran", של עיריית קוג'יאאלי, הוא ביטוי מוחשי לרחשי הלב האלה. בזכות הרשתות החברתיות השיר הופץ תוך זמן קצר למיליונים והפך ללהיט בקרב ציבור תומכיו, שהשפעתו ניכרת היטב עד היום, והוא משמש כאחת הסיסמאות הבולטות ביותר של מפלגת הצדק והפיתוח.

תעמוד איתן המאמינים איתך

תעמוד איתן המאמינים אתך
אל תחזור מן הדרך שאללה ציווה לך.
המוסלמים בעולם שרויים בעצב גדול.
מי שנהנה ממצבו הקיים מעדיף שלא לראות.
כל האכזריים התאחדו והם הורסים בכל מקום.
מולם עומד בנם של העוסמנים.
שימעו כל המוסלמים! זה הזמן להתאחד.
בנם של העוסמנים הוא מתנת אללה לנו.¹

לצד השירים באה לידי ביטוי האהדה לארדואן גם בעולם האפליקציות. כך למשל, האפליקציה בתשלום "קולות רגיפ טאיפ ארדואן" (Recep Tayyip Erdoğan Sesleri) זכתה לחצי מיליון הורדות באנדוראיד. האפליקציה מספקת תשתית לשליחת קטעי קולות של ארדואן למשתמשים אחרים שלא הורידו את האפליקציה. המשתמשים יכולים לנהל שיחות יומיות באמצעות שליחתם של קטעי קולות של ארדואן, לברך האחד את השני בברכת "בוקר טוב" ו"ברוכים הבאים", להסכים האחד עם השני "בסדר" או לבקש "סליחה" ועוד. באותו תפריט גם ניתן לשמוע חלקים מתוך נאומיו הפופולריים ביותר.

נראה כי הטורקי הממוצע ממשך לראות בארדואן את המנהיג האולטימטיבי שאין לו תחליף. התדרדרות מצבה של הדמוקרטיה הטורקית מאז כניסתו של מצב החירום לתוקף אחרי ניסיון ההפיכה ב-2016, והאבדות ההולכות וגוברות במסגרת מבצע "ענף הזית" נגד המחתרת הכורדית (PYD) בצפון סוריה שהחל ב-20 בינואר 2018 לא שינו את התפיסה הזאת. למרות שחלה שחיקה בתדמיתו, ארדואן ממשיך להיות המנהיג הכריזמטי היחיד בזירה הפוליטית הטורקית, הנהנה מהעדר יריב רציני העלול לסכן את כיסאו.

*ד"ר חי איתן כהן ינרוג'ק הוא חוקר טורקיה המודרנית במרכז משה דיין לחקר המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל אביב. הוא עורך הירחון *Turkeyscope* וחוקר טורקיה בירחון *Bee Hive*, המנתח מגמות ותהליכים במדיה החברתית האזורית.

¹ תורגם מטורקית על ידי הכותב.